

طرح حفاظت از تالاب‌های ایران

سازمان حفاظت محیط زیست

گزارش پایانی:

ادامه پروژه «ایجاد الگوهای معیشتی مکمل سازگار با محیط
زیست به عنوان ابزار تکمیلی اجرای کشاورزی پایدار در حوضه
آبریز دریاچه ارومیه (روستای قزلقویی)»

تدوین:

تیم تسهیلگری و مجری پروژه

مهر ماه ۱۳۹۸

۱- کلیات

- ۱-۱- پیش گفتار ۳
- ۲-۱- اهداف و گام های اجرایی ۵
- ۱-۲-۱- هدف کلی ۵
- ۲-۲-۱- اهداف عملیاتی ۶
- ۳-۱- روش کار و اقدامات صورت گرفته ۶
- ۱-۳-۱- جلسه هماهنگی تیم مجری جهت شروع پروژه ۷
- ۲-۳-۱- هماهنگی با بخشدار منطقه ۷
- ۳-۳-۱- جلسه سامان دهی مجدد نیرو و گروه های معیشتی ۷
- ۴-۳-۱- بازدید از محل های مد نظر کارگروه های معیشتی جهت راه اندازی فعالیت های معیشتی ۷
- ۵-۳-۱- تجمیع آرا و راه اندازی معیشت اصلی ۷
- ۶-۳-۱- شروع فرایند اجرایی معیشت مدنظر ۸
- ۷-۳-۱- پرورش نژاد قوقاز ۸
- ۸-۳-۱- پرورش مرغ بومی ۸
- ۹-۳-۱- دستاوردها و تولیدات گروه های معیشتی ۹
- ۱۰-۳-۱- استمرار نشست های محلی ۹
- ۱۱-۳-۱- نشست بررسی وضعیت گروه های معیشتی ۱۰
- ۱۲-۳-۱- گروه پرورش قوقاز ۱۰
- ۱۳-۳-۱- کارگروه پرورش مرغ بومی ۱۰
- ۱۴-۳-۱- ساماندهی کارگاه تولیدی تیرچه و بلوک ۱۱
- ۱۵-۳-۱- بازدید کارشناس فنی استانی طرح حفاظت از تالاب های ایران ۱۲
- ۴- درس آموخته ها ۱۲
- ۵- پیشنهادات ۱۳

کلیات

۱-۱- پیش گفتار

دریاچه ارومیه، یکی از بزرگترین دریاچه های دنیا و به اعتقاد بسیاری از متخصصان ارزشمندترین اکوسیستم آبی ایران، چندی است که در معرض نابودی قرار گرفته است و متعاقباً این سرمایه ملی در حال زوال (در صورت ادامه روند کنونی) هم اکنون حساسیت های جهانی و داخلی را برانگیخته و مورد توجه قرار گرفته است. برنامه های متنوعی به منظور حفاظت از این اکوسیستم در دست اقدام است که از جنبه های گوناگون سعی در احیای دوباره آن دارند.

از آنجایی که بسیاری از مشکلات زیست محیطی ناشی از فعالیت ها و بهره بردای های بی رویه انسان ها به منظور دستیابی به منافع اقتصادی، تامین معیشت و سودآوری بنگاه های اقتصادی است، بدون شک هر گونه برنامه جامعی به منظور حفظ و احیای محیط زیست می بایست دارای جنبه های اقتصادی بوده و منافع اقتصادی عوامل تاثیر گذار بر محیط زیست (له یا علیه محیط زیست) را در نظر بگیرد. بنابراین به درستی و در راستای احیای دریاچه ارزشمند ارومیه، یکی از بررسی ها و فعالیت هایی که می بایست انجام شود، بررسی های مربوط به معیشت جایگزین و کسب و کارهای دوستدار محیط زیست می باشد. در شناسائی و اولویت بندی کسب و کارهای دوستدار محیط زیست و معیشت جایگزین می بایست چند نکته اساسی بعنوان چارچوب هر فعالیت تحقیقاتی و اجرایی مدنظر قرار گیرد:

اولاً، پیاده سازی (اجرا) و حتی شناسائی طرح های سرمایه گذاری و مشاغل جدید و بعبارتی دیگر معیشت جایگزین، می بایست با مشارکت مردم محلی و نیز ارتقاء سطح آگاهی آنها صورت گیرد. این فعالیت به طور دستوری و از بالا به پائین (با اعمال قانون و یا فشار دولتی) امکان پذیر نیست. به طور کلی زمینه سازی برای رشد و توسعه هماهنگ و متعادل منطقه ای نیازمند مشارکت عمومی است (سعیدی و تقی زاده، ۱۳۸۴).

ثانیا، بررسی، شناخت و اجرای طرح های معیشت جایگزین می بایست در مقیاس منطقه ای (و نه در یک روستا یا یک شهر کوچک مبتنی بر معیشت کشاورزی به طور منفرد) انجام شود. در واقعیت و در مقیاس منطقه ای اجزای عینی یک نظام اقتصادی به طور کلی عبارتند از شهرها و روستاهای بزرگ و کوچک و متعلقات آنها، روابط موجود میان این اجزا (شهرها و روستاها) و به طور کلی پیوندهای اقتصادی و اجتماعی ای که آنها را به یکدیگر مرتبط ساخته است (سعیدی و تقی زاده، ۱۳۸۴). بعبارت ساده تر امکانات و توانمندی های شهرهای مجاور روستاها (همانند بازار های محلی، نیازهای این شهرها و تقاضای آن برای کالاها مختلف و غیره) می تواند ظرفیتی در ایجاد مشاغل و کسب و کارهای جدید بشمار آید. بنابراین علاوه بر بررسی های اقتصادی مربوط به یک روستای نوعی، پیوندهای آن با شهرها و روستاهای همجوار و امکانات و ظرفیت های آنها نیز می بایست بررسی گردد. بررسی این چنینی امکان ارزیابی مشاغل جایگزین را از نظر عملی بودن (ممکن بودن در اجرا) و از جنبه های اقتصادی و بازاری فراهم می کند و بدون آن ممکن است دست به پیاده سازی و اجرای معیشت هایی بزنیم که توجیه نداشته باشند و به ورشکستگی منجر شوند.

ثالثا، طرح های پیشنهادی برای معیشت جایگزین می بایست حتی الامکان مبتنی بر توانمندی ها، علائق و نیز پیشینه تاریخی جوامع و افراد محلی باشد تا ضریب پذیرش آن افزایش یابد. بنابراین بررسی های روانشناختی و جامعه شناختی جوامع محلی (روستاهای نوعی مورد مطالعه) از اهمیت زیادی برخوردار است.

رابعا، طرح های شناسائی شده و پیشنهادی می بایست کم آب بر (به منظور تامین هدف پروژه که همان احیای دریاچه ارومیه می باشد) باشند. بعلاوه با توجه به افزایش قیمت حامل های انرژی که به شدت توجیه اقتصادی طرح ها را تحت تاثیر قرار می دهد، می بایست کم انرژی بر باشند.

در همین راستا، دفتر طرح حفاظت از تالاب های ایران با همکاری سازمان حفاظت محیط زیست و برنامه توسعه ملل متحد و با حمایت مالی دولت ژاپن از سال ۲۰۱۴ اقدام به اجرای فاز اول پروژه "همکاری در احیاء دریاچه ارومیه از طریق مشارکت جوامع محلی در استقرار کشاورزی پایدار و حفاظت از تنوع زیستی" در ۴۱ روستای

پایلوت حوضه آبریز دریاچه ارومیه نموده و در سال ۲۰۱۷، فاز چهارم پروژه با افزایش سایت ها به ۱۱۰ روستا گسترش یافته است و در فاز پنجم نیز ۲۰ روستای دیگر به ۱۱۰ روستای قبلی اضافه گردید. اهداف مدیریتی پروژه در راستای چشم انداز ۲۵ ساله برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه شامل افزایش آگاهی‌های عمومی در مورد ارزش‌های دریاچه و تالاب‌های اقماری، تقویت مشارکت‌های مردمی و مدیریت پایدار منابع آب و کاربری اراضی کشاورزی در راستای حفاظت از دریاچه ارومیه می‌باشد. حمایت از معیشت‌های جایگزین که نیاز به مصرف آب کمی دارند به عنوان یک فعالیت مکمل در کنار دیگر فعالیت‌های در نظر گرفته شده که فاز اول آن در سال ۹۴ در قالب طرح معیشت جایگزین در دو روستای للکلوی میاندوآب و شیشوان عجب شیر اجرا گردید، در سال ۹۵ نیز در قالب صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی در ۳ روستای شهرستان های مهاباد ، ارومیه و بناب اجرا گردید، در فاز چهارم طرح "همکاری در احیای دریاچه ارومیه با مشارکت جامعه محلی در کشاورزی پایدار و حفظ تنوع زیستی" می‌باشد. این فعالیت در دو قالب معیشت جایگزین و صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی در پنج روستا از سایت‌های پروژه پیگیری شد. در همین راستا یکی از روستاهایی که پروژه معیشت جایگزین در آن روستا اجرا گردیده است روستای قزلقویی از توابع شهرستان مهاباد است که بیش از ۳ سال از ورود پروژه «استقرار کشاورزی پایدار» به روستا می گذرد. حال در فاز پنجم پروژه، با موافقت و مساعدت دفتر طرح حفاظت از تالاب های ایران و به جهت پایدارسازی پروژه در روستا، ادامه فعالیت در این روستا و ادامه پروژه معیشت جایگزین روستا انجام می گیرد.

۲-۱- اهداف و گام های اجرایی طرح

۱-۲-۱- هدف کلی

هدف کلی این طرح در ابتدای پروژه، شناسائی و ارائه مشاغل و معیشت دوستدار محیط زیست به منظور تامین منابع درآمدی پایدار برای روستائیان روستای هدف بوده است. هدف غائی طرح نیز، کاهش فشار بر منابع آبی

منطقه و تسريع روند احياي درياچه اروميه مي باشد. اما هدف كلي اين پروژه در فاز جديد، حمايت و پشتيباني از مشاركت كندگان در پروژه از طريق توانمندسازي و اتصال ايشان به بازار و پايداري پروژه در روستا مي باشد.

۱-۲-۲- اهداف عملياتي

براي اجراي پروژه حاضر و همچنين دست يابي به هدف كلي پروژه، تعدادي اهداف عملياتي انتخاب شد. مهمترين اهداف عملياتي پروژه مذكور به قرار زير بودند.

- شناسايي پتانسيل ها و توانمندی های بالفعل و بالقوه منطقه که در فاز قبلی پروژه از قلم افتاده است
- شناسايي و امکان سنجي ساير گزینه های معيشتي سازگار با محيط زيست در منطقه
- توانمندسازي مردم محلي از طريق برگزار ي دوره های بازاریابی و تقويت مشاغل موجود حامی محیط زیست
- پشتيباني و حمايت از كار گروه های معيشتي تشكيل شده جهت پايدارسازي معيشت مردم محلي
- شناسايي نفرات كليدي پروژه جهت ساماندهي مجتمع كشاورزي پايدار
- پيوند فعاليت های كشاورزي که در سر مزرعه انجام مي گيرد با اقدامات معيشتي در قالب مجتمع كشاورزي پايدار
- تهيه گزارش از تمامی مراحل کار و ارائه آن به مجريان طرح و نهادهای ذی ربط

۱-۳- روش کار و اقدامات انجام گرفته

به طور كلي همانند فاز قبلي شيوه و روش انجام کار به صورت مشاركتي و با تكيه بر ظرفيت های محلي خواهد بود. بر اين اساس در ابتدا به يك بازبيني و بازنگري پروژه در فاز قبلي پرداخته شده و سپس بر اساس نتايج

بازبینی مسیر فعالیت های اجرایی پروژه تعیین می گردد. در واقع مدت انجام کار یک حالت دینامیک و غیر قابل پیش بینی از قبل را خواهد داشت. در این چرخه، نتایج اقدامات هر مرحله تعیین کننده اقدامات مرحله بعد است. بنابراین در پروژه حاضر تا کنون اقدامات زیر انجام گرفته است:

۱-۳-۱ جلسه هماهنگی تیم مجری جهت شروع پروژه

قبل از شروع فعالیت های اجرایی پروژه، جلسه ای بین اعضای تیم مجری پروژه برگزار گردید. طی این جلسه، تیم مجری به ارزیابی پروژه در فاز قبلی و بررسی نقاط قوت و ضعف و چالش های پیش رو پرداختند. سپس ماموریت هر کدام از اعضا در طی پروژه، مشخص گردید.

۱-۳-۲ هماهنگی با بخشدار منطقه

پس از جلسه هماهنگی اعضا، جهت در جریان امور قرار دادن بخشداری، به بخشداری منطقه مراجعه گردید و به بحث و گفتگو با بخشدار منطقه، آقای دکتر سلیمان پاکزاد پرداخته شد و هماهنگی های لازم با ایشان صورت گرفت.

۱-۳-۳ جلسه سامان دهی مجدد نیرو و گروه های معیشتی

پس از گفتگو با بخشدار منطقه، به روستا مراجعه گردید و با اهالی روستا که در فاز پیشین همکاری داشتند جلسه ای برای اطلاع به ایشان که پروژه همچنان ادامه خواهد داشت و همچنین هماهنگی جهت ادامه پروژه انجام گرفت.

۱-۳-۴ بازدید از محل های مد نظر کارگروه های معیشتی جهت راه اندازی فعالیت های معیشتی

طی این بازدید از ظرفیت های فیزیکی و امکانات و محل هایی که اعضای کارگروه های معیشتی جهت راه اندازی معیشت ها در نظر گرفته اند بازدید و نکات لازم به ایشان توضیح داده شد.

۱-۳-۵- تجميع آرا و راه‌اندازی معيشت اصلی

پس از بازدید از کلیه مکان و ظرفیت‌های موجود، یک کارگاه مشارکتی با حضور تسهیلگران و مردم محلی عضو کارگروه‌ها تشکیل شد. در این کارگاه به مرور کلی مراحل طی شده، معیشت‌های انتخابی و همچنین شاخص‌ها و معیارهای انتخاب مشاغل پرداخته شد. پس از آن، ظرفیت‌های موجود یک بار دیگر مورد بررسی قرار گرفت. پس از آن در نهایت پرورش طیور به عنوان معیشت اصلی انتخاب شد و مقرر گردید ابتدا روی این موضوع متمرکز شوند و پس از آن، روی سایر کارگروه‌های معیشتی، تمرکز شود.

۱-۳-۶- شروع فرایند اجرایی معیشت مدنظر

پس از این مرحله پرورش طیور در دو گروه مرغ بومی و نوعی نژاد ترکیبی غاز و قو با نام قوقاز آغاز گردید. بر این اساس سه گروه که شامل دو گروه مرغ بومی و یک گروه وارد فرایند اجرایی شدند.

۱-۳-۷- پرورش نژاد قوقاز

سرپرست کارگروه معیشتی قوقاز جناب آقای کریم کریمپورمی‌باشد. این گروه با همکاری تیم تسهیلگری و بهره گرفتن از نظرات کارشناس فنی مخصوص که با همت تیم مجری پروژه در محل حاضر گردیده بود شروع به فرایند اجرایی نمودند. با کمک تیم تسهیلگری دستگاه مخصوص و وسایل مورد نیاز، تهیه گردید و فرایند اصلی آغاز گردید.

۱-۳-۸- پرورش مرغ بومی

سرپرست دو گروه پرورش مرغ محلی آقایان هدایت پیران و کیوان ابراهیمی می‌باشند. پس از راه‌اندازی معیشت پرورش قوقاز فرایند اجرایی گروه‌های مرغ بومی نیز آغاز گردید.

۱-۳-۹- دستاوردها و تولیدات گروه‌های معیشتی

دستاوردهای گروه‌های معیشتی تا آخر فصل بهار ۱۳۹۸ به این گونه بوده است که گروه پرورش دهنده قوقاز به تولید و فروش اقتصادی رسیده است. به این ترتیب که نه تنها در شرایط فعلی تعداد قابل توجهی قوقاز بالغ ماده و نر در اختیار دارند بالغ تعداد قابل توجهی نیز جوجه تولید نموده‌اند. بر اساس گفته های سرپرست کارگروه در سه ماهه بهار تنها با فروش تعدادی از جوجه‌های نسل اول در حدود ۱۲ میلیون تومان سود کرده‌اند و در حال حاضر نیز تعداد جوجه و قوقازهای بالغ قابل توجهی به لحاظ اقتصادی در اختیار دارند. همانگونه که گفته شد در محیط های روستایی غالبا در جهت راه‌اندازی یک معیشت جدید یا یک روش تولیدی نو، مشاهده نتایج در راستای توسعه آن معیشت یا روش جدید بسیار ضروری و حائز اهمیت است. بر این اساس، پس از آنکه اعضا سایر کارگروه‌ها موفقیت کارگروه قوقاز را مشاهده نمودند با جدیت بیشتری شروع به راه‌اندازی معیشت خود نمودند. بدین ترتیب علاوه بر کارگروه قوقاز در حال حاضر یکی از کارگروه‌ها سوله و مکان پرورش مرغ بومی را آماده کرده و در چند روز آتی اولین نسل جوجه‌ها را وارد مکان مورد نظر می‌کند. گروه بعدی پرورش مرغ بومی با سرپرستی آقای پیران نیز در حال تکمیل زیرساخت و سالن پرورش است. علاوه بر موارد مذکور معیشت قوقاز در حال توسعه است به گونه ای که هم گروه اول در حال افزایش وسعت فعالیت هستند و هم گروه‌های دیگری در حال شکل‌گیری است.

۱-۳-۱۰- استمرار نشست‌های محلی

یکی از مهمترین نکات در ارتباط با پروژه حاضر، ارتباط مناسب و مداوم کارگروه‌ها و تیم تسهیلگری پروژه می‌باشد. بدین ترتیب همواره تیم تسهیلگری جلسات هفتگی و ماهانه داشته و از نتایج فعالیت های عملی

کارگروه‌ها بازدید می‌کنند و با همدیگر مشورت می‌کنند. بر این اساس، همچنان کارگاه‌های تسهیلگری در روستا برگزار می‌گردد.

۱-۳-۱۱- نشست بررسی وضعیت گروه‌های معیشتی

این نشست با حضور تیم تسهیلگری پروژه، نمایندگان گروه‌های معیشتی و دهیار روستای قزلقویی در محل مسجد روستا برگزار گردید. طی این نشست ابتدا دلیل برگزاری نشست و دستور کار نشست توسط تیم مجری پروژه بیان گردید. پس از آن هر کدام از نمایندگان گروه‌های معیشتی به تشریح فعالیت‌های خود پرداختند و مشکلات، چالش‌ها و همچنین مسایل اقتصادی کارگروه را توضیح دادند.

گروه پرورش قوقاز

در ارتباط با گروه پرورش قوقاز قابل ذکر است که این گروه از رضایت نسبی خوبی برخوردار بودند و مشخص گردید فعالیت‌های کشاورزی آب بر خود را کاهش داده‌اند و در حال توسعه معیشت جایگزین خود هستند. بر اساس گفته‌های نماینده گروه معیشتی مذکور، از بهار ۱۳۹۸ فعالیت این گروه به مرحله اقتصادی رسیده است و سه مرحله فروش داشته‌اند و تعدادی از جوجه‌ها نیز به بلوغ رسیده‌اند و برای سال آتی تعداد قوقازهای مادر گسترش خواهد یافت. همچنین در طی سه ماه اخیر فروش تخم نیز از وضعیت مناسبی برخوردار بوده است. همچنین این کارگروه در حال ایجاد دو واحد تولیدی دیگر می‌باشد. از چالش‌های این بخش نیز افزایش قیمت مواد تغذیه‌ای برای جوجه‌ها و مادرها می‌باشد.

کارگروه پرورش مرغ بومی

این کارگاه ۳ واحد تولیدی راه اندازی کرده است. مسئول این کارگروه جناب آقای کیوان .... می باشد. در این گروه تعدادی تخم مرغ و تعدادی جوجه و همچنین چند مرغ بالغ در فصل بهار خریداری شد. برای یکی از واحدها از تخم مرغ ها و دستگاه جوجه کشی بهره گرفته شد و دو واحد دیگر نیز با جوجه های خریداری شده راه اندازی گردید. همچنین ۳۰ مرغ مادر خریداری شده نیز در یکی از واحدها قرار داده شدند. در ارتباط با واحد تولیدی اول، جوجه ها طی ۵ ماه دوره پروراری در مهرماه ۱۳۹۸ به مرحله فروش رسیدند و سود حاصل از آن مقدار قابل توجهی بود به گونه ای که برای سال آتی سالن بزرگتر با حجم بیشتر استفاده خواهد شد. واحد دوم نیز جوجه های پروراری خود را به فروش رسانده است و ۲۰ عدد را به عنوان مرغ مادر برای سال آتی نگه داری می کند.

واحد سوم نیز ابتدا از تخم مرغ های یک ماهه اول خود برای جوجه کشی با استفاده از دستگاه مخصوص برنامه ریزی کرد و در حدود ۹۰ جوجه به دنیا آمد و وارد فاز پروراری شدند. بعد از آن، فعالیت خود را تنها با تولید تخم مرغ پیش می برد و در مرداد ماه ۱۳۹۸ جوجه های پروراری خود را در بازار محمدیار شهرستان نقده به فروش رساندند.

این کارگروه نیز در مراحل مختلف نیروهای انسانی خود را افزایش داده است و عملیات کشاورزی خود را کاهش داده اند. همچنین در عرصه کشاورزی نیز کشت های پرآب همچون چغندر قند را کاهش داده اند و به کاشت گندم جهت تامین نیاز تغذیه واحدهای تولیدی خود و کاهش مصرف آب روی آورده اند.

ساماندهی کارگاه تولیدی تیرچه و بلوک

یکی از اهداف تیم تسهیلمگری پروژه بررسی منابع درون روستا و شناسایی ظرفیت های محلی روستا بوده است. در این راستا پس از نشست های متوالی و نشست و برخاست با اهالی روستا، مشخص گردید که یک کارگاه تیرچه و بلوک در روستا وجود دارد که در حال حاضر از اوضاع مناسبی برخوردار نمی باشد. پس از صحبت کردن با صاحب کارگاه و رایزنی در ارتباط با مشکلات کارگاه، مذاکراتی با بخشدار مرکزی و نماینده دهیاران

روستاهای بخش مرکزی مهاباد و دو شرکت مهندسی معماری انجام گرفت و بازار اولیه فروش برای محصولات کارگاه فراهم گردید. بر این اساس در حدود ۸ نفر از اعضای گروه های معیشتی روستا جذب این کارگاه شدند. در حال حاضر کارگاه به فعالیت خود ادامه می دهد و توانسته است با جذب نیرو، به سهم خود فشار بر عرصه های آب و خاک را کاهش دهد.

بازدید کارشناس فنی استانی طرح حفاظت از تالاب های ایران

در ادامه بازدیدهای دوره ای نماینده طرح حفاظت از تالاب های ایران از پروژه «ایجاد الگوهای معیشتی مکمل سازگار با محیط زیست به عنوان ابزار تکمیلی اجرای کشاورزی پایدار در حوضه آبریز دریاچه ارومیه در روستای قزلقویی»، روز پنجشنبه مورخ ۱۸ مهر ماه ۱۳۹۸، جناب آقای دکتر آهنگری از فعالیت ها و اقدامات پروژه بازدید کردند و علاوه بر بررسی شرایط پروژه و وضعیت گروه های معیشتی، نکات لازم جهت بهبود وضعیت پروژه را به گروه مجری اعلام نمودند.

درس آموخته ها

همانگونه که ذکر گردید هدف کلی این طرح در فاز اول پروژه، شناسایی و ارائه مشاغل و معیشت های دوستدار محیط زیست به منظور تامین منابع درآمدی پایدار برای روستائیان روستای هدف بوده است به گونه ای که در نهایت منجر به کاهش فشار بر منابع آبی منطقه و تسريع روند احیای دریاچه ارومیه می باشد. در سال دوم پروژه، حمایت و پشتیبانی از مشارکت کنندگان در پروژه از طریق توانمندسازی و اتصال ایشان به بازار و پایداری پروژه در روستا در اولویت کاری تیم مجری پروژه قرار گرفت. در این راستا از دستاوردهای پروژه در این فاز راه-اندازی مشاغل، ساماندهی افراد در قالب کارگروه های معیشتی و تنوع بخشی به گزینه های معیشتی بوده است. همچنین تا حدود زیادی نیز اتصال به بازار انجام یافته است.

در حین اجرای این پروژه، مشخص گردید که قبل از راه‌اندازی گروه‌های معیشتی و واحدهای تولیدی، بایستی شفافیت کافی به کار برده شود و اعضای کارگروه درک مشخص و واضحی از پروژه داشته باشند. همچنین قبل از اینکه وارد فاز اجرایی گردد بایستی همه جوانب سنجیده شود.

از دیگر درس‌آموخته‌های پروژه می‌توان به این موضوع اشاره کرد که سیستم ارزیابی و پایش تکوینی و پایانی انجام گیرد به گونه‌ای که یک سازوکار و دستورالعمل مشخص برای ارزیابی پروژه در مراحل مختلف پروژه و انتهای آن تدوین شود تا میزان ارزیابی به اهداف در هر مرحله مشخص گردد و چالش‌های پیش رو شناسایی گردند.

همچنین در حین انجام پروژه و همچنین پروژه‌های مشابه یکی از اصلی‌ترین مسایل و اصول داشتن صبر کافی و ارتباط مداوم و پیوسته بین اعضای گروه و تسهیلگران است که این امر موجب انگیزه بخشی و دلگرمی طرفین می‌گردد. در پروژه حاضر در فاز اول منجر به ایجاد مشاغل نگردید اما ارتباط مداوم بین تیم تسهیلگری و جامعه روستایی باعث پویایی پروژه گردید. وجود این ارتباط و ادامه پروژه در فاز دوم نتایج بسیار مثبتی به بار آورد.

پیشنهادهات

بر اساس نتایج و دستاوردهای پروژه حاضر می‌توان موارد زیر را به عنوان پیشنهادات مطرح کرد:

به عنوان یکی از اساسی‌ترین مولفه‌های پروژه‌های معیشتی می‌توان به پایداری بازار محصولات تولیدی مشاغل ایجاد شده اشاره کرد. در پروژه حاضر این بخش تا حد زیادی انجام شده است اما نیازمند پایداری بیشتر است. یکی از گزینه‌های پیشنهادی برای این کار توسعه فعالیت‌های شبکه‌ای و استفاده از رسانه‌های جمعی و اینترنت است که فعلاً توفیق چندانی در این مسیر صورت نگرفته است و یکی از اهداف تیم تسهیلگری پروژه، توانمندسازی و توسعه ظرفیت اعضای کارگروه‌ها در این زمینه است. همچنین برندسازی و ایجاد یک پایگاه داده از اهداف آتی پروژه می‌باشد.

همچنین قابل ذکر است در پروژه‌های توسعه روستایی، بایستی پروژه‌ها حداقل سه سال ادامه یابند تا به مرحله پایداری برسند. بر این اساس به نظر می‌رسد در پروژه حاضر نیز، بایستی به مرور ارتباط تیم تسهیلگری و اعضای جامعه کم شود و خروج یکباره تیم از روستا نامناسب باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود حداقل یک سال دیگر پروژه در این روستا به صورت رسمی ادامه یابد.

یکی دیگر از پیشنهادات پروژه حاضر، می‌تواند بسط افقی پروژه در کل روستا و روستاهای مجاور است. بنظر می‌رسد برگزاری یک مراسم با عنوان جشن دوسالگی پروژه یا عناوین مرتبط می‌تواند بازتاب خوبی از پروژه برای سایر جوامعه روستایی باشد.

مستندات:

